

Михаил Сергеев

Титаклыме порылык

Писатель, журналист,
партийный работник
А. К. Эшкенинның башынагы гыч

Андрей Карпович Эшкенин... Тудым, норый калыкым тале эргыным, писатель Эшкенин, партийный пашаегым, журналистым, критик-литературоведым, публицистым, 1938 ий 10 майыште Озак олаште дүйен пуштынат. СССР Верховный судын Военный коллегиялык дукно приговор почеш А. К. Эшкенинны контрреволюционный, националистический организациейн ик тун вуйлатышыккан дептенет.

А. К. Эшкенинны 1937 ий 11 апрельыште Йошкар-Олаште арестоватленет, Тунам тудо Кара Марис уремессе 50-ше номеран пёртышто илен (ик пашанын ты пёртым 1977 ийыште нуженет, омыкы кызытат уло). Тудым начерышыкымо республикысе НКВД пашаег-алак Воронцов, Александров да Егоров толышыт, обмыкым шытенет, Мбнгышто латынел янш Элевн ударыкк ала лийын. (Латындем янш Агей эргыкы педагогический институтышто тувемын). Андрей Карповичын ватыкы тылеч очыч, 1936 ий 24 декабрьыште, уныр дугыч колел. «Марий коммуна» кык кече гыч тыгай уверым печатлен: «Андрей Карпович! Неле помдарыманлан—тынын ватет Мария Николаевна Эшкениннан жак шуде да пеш ватыкы кылымыккан—тыламет да ешетлен келге ойгырымыннам каласена.

И. П. Петров, А. Ф. Эшкенин, В. А. Фавстов, Озеров, Янаев, Кошохона, П. П. Андреев, Е. Е. Сидоркина, Гусев, Булатов, Желудкова, Рыбаков, Кошохон, Пашырин».

Кучен пантасын ардене ала кастене—валле омы, ик титакыше—тушманле организациейн участникте, шуйто Марий республикы Совет Союз деч вооруженный ий деме руалтен палаш да тудым Финляндия деме ушаш шонен.

Арестоватлыме годым шотындан чала калыман колелет. Ордерат лийын.

Андрей Карповичын кутырен шындамеме, тудыш паша шытыме пблемынтат обмыкым шытенет. Ик протоколн (жопийкык) Элевн Эшкениннан пузын. Тудо тушан кидным шытеш.

Мом муыныт А. К. Эшкенинны начерышыкымо?

Наганым. Тиде оружылым террористический акт годым кучылташ ямдылыме манаш амаллан. Тылеч посна 60 кытгам, тўраб черыкыкы—оружий гык аман

лиыныт дыр—чылажыкымо почен пантасын. Пашаште—эше кум икурнал, 26 страницеш возымо тўраб серыш да 37 тенге омы. Почынак лийын омы.

Арестоватлыме кечынак Андрей Карповичын, чот дўдыкыным шытеш кертше еглам шотлен, Горький олаш колелет.

Подоштыныт пачаш-начаш, Кычалыныт Андрей Карповичын титакыным, калык тушаныш дукташ амалын. Какык депросышто титаклаш келышыме мутым пучынт.

Мом ойлен кертеш Эшкенин? Шык ялаш корыкымо, Озакыште, Москваште, Йошкар-Олаште паша шытымык берген. Шык ег деме ашлайын, кутырен. Шыкыманшыкымо пблдерен. Иман тудым шуарен, пблтен, кучырен. Подоштымо годымар, тупеч локыкымо да у депросын кучеш шыкыме жапынтат радамаш какык ошкылым, пбллыкын, тылым, какык гык кечым, поснак Октябрь революция деч ара эргыше пагытым.

Андрей Эшкенин 1891 ий 10 сентябрьыште икмарда кресанлык ешеш шочын. Шочмо верне—Усола—Куту Корамас кудемын ик куту ялке, Татарий гыч берген толаш Ошыл эгерын Элевтын ушанымыште, кызытсе Волжский районыште (очыч кужу ик Марко районыште лийын). Сайын пален Куту Корамасык—тышан мыламат шочан бернен, тыштан тўгалтын шыкыманшыкымо поченан. Варарак Эшкениннын родо-тушаныкымо гыч улош ошкылак деме кутыренан, дўмла землякынан ялыш корыкыным рашендан тыршенан. Кб тудым сайын пала? Мутат уно, тиде тушан гыч лекше ег. Тыгайкыкы кудымышо пйлаште Озакыште ашлайын—Андрей Эшкениннын ик ик шыкыным. Кумлынышо пйлаште, тутырыш логалаш отыл маным, тудо Средний Азиянын судалын да кучен пантайыме деч утлен кодым, а личность куалтым каргыме деч ара шочмо бер-шбрыш савырын, тыге Озак олаш локыкымо, икк аяк пёртым пблтен да пытартыш пйла марте илен. Иккн Тойдубекыч (шыкыкыкы дўмла тыгай) деме тудым икк пёртыштыкыкй йўдынт кутырен шыкыныш. Иккынар мутным варарак «Революция шўпышеш» очеркыште (1972 ийыште лекше «Нуным калык шара» сборник) кучылтынам. И. Т. Эшкенин тыге ойлен:

— Ачамым кандан шочымыкымо лийын:

нич эрге да кум үдөр. Эрте-илак кызыт-пат Октябрь революциялык ужуянт. Матвей фотографтан тунемин. Николай Эшкенин Ионкар-Олаште да Эзенгошшто совет пашаште лайын, берный марий комсомолец-илак кокла гыч иктына. Алексеймат комсомол куштеп, калык туныктымо пашаште шуко ий годым митен. А мый, эн панике, бухгалтер профсоюзным йьратен шынденан, пенсионным лекмешне тыршем.

Андрей Эшкенин, почмо ялыште тугалтыш шичымашым налмеке, лутко илан, Унчо двухклассный школым тунемаш пурен. 1906—1907 ййла марий революция шфылашеш шуарам полшен. Ты школ писатель С. Г. Чавалыш, тыгак Н. С. Музынин да моло уста егым думышт дене кылдалтын, тыште П. Г. Григорьев (Эман) тунантен. Перый руш революция годым тудым диктоватлыным почеш тунемше-илак почмо йыме дене турла прокламациялык возешит да калык коклаш шаркаленит. Варарак А. К. Эшкенин автобиографияштыже тыге шаркален: «Петр Григорьевичын диктоватлымыж почеш укманым (налогым тугалым, армияшым малне каштарен да моло нерсенат) марла возешна. Шолым, йудым школ йьртмышт. 1905 ййыште почмо ялыште кутыскал власть каштарен мутым луткам толштынам. Тидан нылым стражник пани пуштын омыл».

Тидым Андрей Эшкенин еслымнут допат оныктыктер подаш тыршен. «Икшыве-илак дуникат» шарнамантыже тыгай энзодым шуртымо.

«Унчо—куту ял. Чарла уздым тугалтышкы. Тусо ирсанын гыч ятырже пеш кужнаш илат, ома шуртан нимогой йьд уке. Позак, недоньке, черне сбор мойн чытышаш гай омыл, пешаяк пеле».

Ял тугалтыш кугу ото, ял покшелене—ну черне, корем воктене—кабак. Черне воктене святитель. Гурий братетын двухклассный школно. Черныште Тихон пеш шижер калыкым агыртара, отышто—кулак, карт, пунылан кабак полша.

Унчо ял гыч тунемше икшыве пугырак шагал—ик-кок ег гына. Иланш пачкемын, тыгай ирре луткышкат революция ойыш шарла.

1905 йй 1 май—кочан чезер кече. Ме тунемше икшыве-илак, ружгем, тугалтыш погынен, учитель Пётыр Григорьевич почеш Унчо эгер тугалтыш олымышко полышна. Икшыве-илак тугалтыш мурад, куштат, модыт-воштылат.

«Таче могай пайрем?»—маным болмыланна—«Шемерын, поян кид йымалне ерданек илышын, кочыже»,—учительна пелаштын. Тулеч ноч нимомат иш калса.

Революциялык движенин меннам, тунемше икшыве-илакымат, тарватен. «Ветывай, поднимайся, рабочий народ», «Вы жертвою пали в борьбе роковой» революциялык мура-илакымат ятыр ученик мурам тйча...» («Пионер йук», 1932, 10—11 №).

Учышто Андрей Эшкенин кон ий тунемин, тугалтыш Озангысе учительский се-

А. К. Эшкенин. 10-шо ййла.

минарий пелекеш школым каян, но тудым пытарен, семинарийш пурен шуктеп омыл. Революция шфылашаш литератураш шаркалмылан тудымат титакленит.

Вос бере тунемаш иванаште йьдн лайын омыл. Андрей ике чучужб Владимир Кунаев дене идалык утла ила, турла паша мшта. Чучужб (Андрейш амаж гыч) Озан олаке садмште агрономлан шоген, а тудым шольашко, Петр Кунаев, йьртеш гимназияштыште туниктен. Андреймат школышто туниктышо лаш шоныманшеке лектен, но чинарий еш гыч улмынлан тудым тыгай паша налын омыл. Тидыже, очыш, варарак Андрейм христос вераш кусныктер, тудым тышеш шуртат. Кресчалыке Кара Верещанш лайын, тыге Андрей Тойдубекевич Андрей Карповичш самырнен. 1908 ййыште А. К. Эшкенин Озан олаке двухклассный училищыште тунемаш тугалтыш, кон ий гыч строительско-технический училищым кушнен, тудымат пытарен шуктеп омыл (тунемаш ома тугалтыш кугалы, да школанат бургом илан, кочкан ома ештен омыл), 1912 йй шыжым тунемым чернен. Андрей Карповичын паша биографияже тугалтыш.

Октябрь революция дет оныч присиянышым полшыккалышышлан, перепечаткала, вара куртныб корно Озан округышто десятиклян, техниклян иштен, моло олаштыке лектыш контын, калыкын кузе икшывежым ужын. Буй олаште паша иштимым годым (Костромш энгерым шыдыманште лайын) Октябрь революциялык каштайын. Большевик-илак дене ишмемин. Озангым чех-илак кид гыч утарымон, А. К. Эшкениным оныч паша мштыже вераш йьртылтат. Тыште

тудо 1918 ий ноябрьште РКП(б)-лан сөзүствөнәтлыше-влак ячейкыш ковалтын, шке ик идалык гыч Коммунист партий рәдәмыш пурен. Чарла уездысе кресныш, тыгак Йошкар-Ола-влак колаште агитационно-пропагандистекый паша кумыш шукта. Озагысе Марий комиссариятыштат, вара губернийысе марий секцийыш пашаытыжат коммунист А. К. Эшкининиш тыршыжыже кош.

1920 ий. Февраль. Озагысе марий отделыш залыштыже калык шыч-шыч. Кучеч гына толын омытал: Озаг, Ватна, Упб губернийылазе марий уездла гыч. Урда кудем гычат. Тидым умылашат йебс омыл; Озаг ола—марий-влакын ик рӯдб верышышт савырнен. Тыште марла газет лектен, книга салыкталтен.

7 февральыште куд шөгат жетене советаний почылтын. Тудым эриел марий Николай Алексеевич Алексеев почын. Кб тудо тугай? «Совет властылан вок ий-нигаште тале возымо:

«Сбеш сусаргамекә, Ишонеш (Уфан) чүчүн дене поктын марий батальоныш шытышт. Озагыш толын, Марий комиссариятым почо. Россияысе марий калыкын вөс погынымашыже (жогымшо вөс-российский съезд 1918 ий 7—16 жоньышто артен.—М. С.) Н. А. Алексеевыш Москваш шөмер марий паша вуллатымо Рӯдб верыш почаш сайлен колтын.

Н. А. Алексеевыш ийне дене савырык гынат, погынымаш пумы пашам шукташ. Москваш шөмер марий паша вуллатыш Рӯдб верыш почо. Москвашто марийым омыт шөчө мле. Н. А. Алексеев, миен, марийым очыно лукто».

Залыш погынымшо-влак тиде кытган чылашат лудыныт. Паланыт Николай Алексеевичым берый марий комиссар семын. Марий калыкынат вуллатыше етже Совет республикын столицыштыже пашам шыта. Тудын ойлымынын шыч лийын комыштыныт. Ойлен Алексеев марий калык очыно погышо задача берген.

Комыштын Алексеевыш мутным Андрей Эшкининиш. Тудо президвумышто шичыше Николай Федорович Бутениным, советаний кузе кайымым возышо-влакым—Анastasя Кедровам, Ишон Игнатъевым, Василий Вельснийым—сайын паша. Воктенже Иван Александрович Березкин, Михаил Васильевич Пайбердин, Логин Васильевич Васильев шычат. Тезе жогымшо ратыште—вөс Васильев, Валериан Михайлович, марла нишган ачыже, Павел Петрович Гладенев семышак. Кеч Гладеневыш Ватна вел гыч толын, калык колаште тудын думкб куддан шарлен. Кутыжын власть годым повлан шөген гынат, Совет власть лиймек, уло ийын пашам шытан тугалын. Калыкынат грамотым пуаш, газет ден журналым лукташ, нуно кытган савыкташ тыршен.

Андрей Эшкинин советанийыш погыныше вокла гыч шукыштым паша. Юнышт дене шке Октябрь революций деч очычак пыран пашам шытен. Летимыше ий деч вара (тунам тудо Буй олаште лийын) Озагыш толын да шке шукрык земжыше дене палыме лийын. Ушанен: большевик-влак гына чыч кер-

мыш луктыт. 1918 ий мучаште Марий отдел велысе РКП(б)-лан сөзүствөнәтлыше ячейкыш пурен. Тушто Андрей Романов, Владимир Мухин да молат лийыныт.

1919 ий тугалтыште Сотнур волостыш толын коштын. Агитатор семын. Ик талзе наре шөгө вер-шөрлаште лиймыно, палыме да палыдыме ег-влак дене вөс-жынам Андрейым илышыштыже келге кынам коденыт. Тале пашаыш семын, тудым Марий отделыш калыныт.

Польский фронтлаш полшымо ярия годым адакат Сотнур ден Кугу Ингач волостылаш миен коштын. Партий губернийыш Ушанен пумы комылым сайын шувтен.

Чыла тидым шарналыш Андрей Карпович докладчыкын мутным комышт шичыше годым.

Жогымшо кечын Порфирей Шорин Марий издательствын пашаыш берген калас-калыш. Сарыктыме совет кузе талыш-пеш толын—тидым берген А. Кедрова, Н. Игнатъев ойленыт.

Кужыно кече. Кеч залыште берый кече семын тунарак шыгыр лийын омыл, оратор-влакын мутышт убавыже шуйшен. Мо тургыжландара—тидым берген кажыкыно шке погынымыжым тичмашыш почын пуаш тыршен. Петр Григорьевич Григорьев калык туныктымо берген ойлен, Максим Суворов культурно-просветительный пашам локчылен. Комсомоллаш пөлеклен шке мутным Александр Антонов, Чарла уездысе комсомол комитет велысе марий секцийыш членже. Калык туныктымо да культурно-просветительный паша бергенак ойленыт Матвей Терентьев, Павел Гладенев, Венидикт Коронев, Василий Пичужкин, Серапхион Демидов, Мария Зыкина, Рокин (нуно чылашат Ватна губерний гыч толыныт).

Издательство пашам кузе убавыже илгенден колтымо берген доклад деч вара ятыр ег ойлен... Чыла йодыш дене шучалыш лужмо.

Но пашак шөгө мут марий калыкын административный кудемжым шытымо берген лектыш. Кугыжа годым калыкым шөледен пытареныт. Ынде, шыраш погынен, кал-ваш ойым пидын, культурным веле омыл, экономышым илгендаш, политический задачынат утларак сайын шытан керно почылтын. Ик ой дене пунчалыныт: шке административный единицым почаш кўлен. Марий-влакын центральный отделыш, Москвашто пашам шытан Сергей Алексеевич Черныковым сайленыт.

Советаний, кандаш кече шытымек, 15 февральыште пытарнен. Пытартышлан залыште «Интернационал», революционный мура-влак рушлат, марлаш шөргытыныт.

Эрламышком советанийыш толыш комунист-влак паша погыненыт. Председательыш Алексеевыш сайленыт, секретарь Андрей Эшкинин лийын. Погынымаш годым утларакыше Озагысе коммунистический членже берген кутыреныт. Сотнур гыч Бутениным, Кедровам да Васильевым колынышт деч вара ячейка 1919

ПРОТОКОЛ ОБЫСКА

№ 10122 Апреля в 1938 г. в Зем. работ. № 15 М. С. Д. Масер
Апрель
 № 10122 Масер в № 7713 в 11 апреля
 № 10122 Итдминистра Андрей Карпович
 № 10122 Зор Иосифович № 11 Карас-Каров
 № 10122 Сотр Масер Алексей
 и Беря и полевая Данила

Согласно личным указанным материалам по

Вскрыты: С. К. Карпович Клима разноч. до 100 шт
100 шт и разноч. переписки, М. С. Д. Масер
1938 в 11 апреля

А. К. Эшкинним арестованлымо нерген кагаз, 1937 ж.

ий 12 наймытте сондийн савирнен. По-
 пытымашым их кечынган пытараш шо-
 весимт, но ойлымо ятыр либын. Салдене
 казгашымаш эрлешимжымат шуйбон. Ал-
 лаште партийный пашам, удыраман-вак
 коклаште умылтарыман сомылым янла-
 дан кулым поснак палемденит.
 Тылеч вара организационный йодлыны-
 мат казгашимт. Пашам янладан пар-
 тий ЦК велен марий бюром почаш кулам
 нерген мут лектым. Тыле ойым сайлан
 шотландыт. Тушшо сайлалтыныт: Н. А.
 Алексеев, А. К. Эшкинин, А. Д. Кедрова,
 К. Ф. Давылов, В. Е. Бельский. Кум
 егым казгашымаш ойырым: Н. А. Бере-
 зиним, И. А. Шигаевым, Н. В. Игнатье-
 вым.
 Марий коммунист-вакым всероссийский
 съездимжымат велен кулым.
 Тылеч посна Центр ошчыло тыгай йо-
 дыным колталаш кулешлан шотланды-
 коммунист-вак Мухомым, Петровым, Ро-
 нановым, Яковлевым, Зайцевым, Ильи-
 ным, Вутенным, Крыловым, Алексеевым
 да мола пашаевым йорталган.
 Тыле совещаний тыгак марла да рушла
 нурым «Интернационал» дене пытен.
 Коц совещаний. Кожытшат марий ва-
 лыкым историймаштыже пале кышам ко-
 ден. Пале кышам коден Андрей Эшкини-
 нын планы корнытат. Бнде тудым
 ошмышо сешаралтыш, пален убакыже ку-
 зе да ком мытан. Тыгак понгыман де-
 ве янладалтыш тудо сайлыне бюршот
 пашам мытан.

Активный марий гашаен-планым шыкы-
 шо всероссийский совещаниймыт ден вара
 А. К. Эшкинин шке кумыл дене За-
 пасной армийым политотделымшыке нап
 да марий йонжарарнеец-вак коклаште
 агитатор-инструктор семым мытан тунга-
 леп (тылеч посна тудо эше кум веро
 шоген: РКП(б) Татар обком веленсе ма-
 рий секцийым ответственный секретаря-
 шылан, Государственный сооруженый
 комитетым техникшылан да тыштак пе-
 ревообделочник-вак ячейкым политрун-
 шылан). Шукат ок эрте, Андрей Карпо-
 вичым Завской армийым политотделым-
 тыже марий секцийым вулгалат шогал-
 тат. Тудан куту сомылым ушашеныт:
 Шотшо йылыме дене умылтарыме пашам
 гыш ошыл эртараш, а тудан марий агит-
 татор-вакым янламан, думан курсым
 почаш. Тыгай курс гоч 15 йонжарарнее-
 цым тунгыктен лукмо, нунын кокла тыч
 шымытше партий радакым шурен. Ма-
 рий секция салтак-ваклан концертным,
 спонтанкым организаватлен, митингым
 эртарен. «Кече еда йолым ятыр частым
 коштым савирман кулым, корно кучым
 ошыл: полк-вакым верангыме Порохо-
 вой свобода гим артиллерийский казор-
 ман Арский полк марте, тувечым ошчы-
 со икымше гимназиеш верлангыше пол-
 кым, кавалерийский казармылашыке», —
 шарналтен возен варазак А. К. Эшкинин
 «Марий йонжарарнеец коклаште эртараме
 политпашам» вулгунот статьяште
 (1938 ийынште «Марийская дорожка» га-

зетеш лектын, пытартын гана «За власть Советов» сборникын (1978 ий) пурта-тын).

Андрей Карпович 1920 ийыште, Татар обком веленсе марий коммунистический секцийын председателже семын, шочмо калыктын илышыж дене кылдалтыше түрлө йодышлан кашнутым пуаш тыршен, партийный да совет орган огылшо тургыжладармыше йодым-влакын полталын, секцийын заседанийлаште мола коммунист дене ширля кагазлон. 29 апрельыште Татар обком деч «Йошкар виче» газетын огычшо редакторже Владимир Мухомов Йошкар Армый гыч пуртыштан йодын. Тунам Мухомов Запасной армыйын пурышо 28-ше стрелковой дивизийын политотделынтыже партсекретарьлаж иштимык деч паря, чернышевскийше, отпускын лектын улман. Политический грамотан пашаен укедан ибра, веледалтын секций заседанийын протоколыныжко, Марий издательствын пашажо екшакла, тудын пашажым смендан, кумданган огеш лий. Протокол гыч возен лукным А. К. Эшкенин водисатлен да Запасной армыйын Ревкомсоветыше огылдан тиде йодышын полталын партий Татар обкомын (тунам ише Озан губком маналтын) полтен. Кеч йодышым тунам шуктен огытыл, марий калыкын иуеб йодышыным шуктан полган кўлым пален палыныт.

Кенезым, июлышто, Озангыште марий коммунист-влакын икмыше всероссийский конференцийышт эрта. Тушто калык коклаште партийный пашам илжден келтымо, коммунистический секцийын пашажо, издательство нерген йодым-влак дене ширля Марий автономийын иштиме нерген кагышымо. Докладыж В. А. Мухомов, А. К. Эшкенин да молат иштешт. Конференций РКП(б) Центральный Комитетын агитаций ден пропаганда отделже велен марий бюром почаш кўлешлан шотлен да тудын составыжкоже А. К. Эшкениншыжат пурташ темлен. Наркомнад веленсе марий отдел нергенат мут асентын. Конференций деч вара Озан гыч Москвакше тыгай сержы каен:

«Наркомизация».

Озангыште 20—25 июлышто марий коммунист-влакын эртыше первый конференцийышт, эрвел марий-влак коклаште партийный да совет паша укелыным шотын палын, нунын коклаште пашам эртараж Алексеев йолташым колтан маем, тудын Национальност шотынто калык комиссарынын Марий центральный отделын вуйлатыше должность гыч утараш ойым иштеш.

РКП(б) Казанский губком веленсе марий коммунистический секций Марий центральный отдел вуйлатышылан Чернышев йолташым да тудын заместительжылан Бутенин йолташым вентидемдан йодеш. Нунын Марий центральный отделын конференций сайлен.

Тудым нерген увартарен, Марий секций Алексеев йолташым РКП(б) Уфимский губкомып распоряженийыныжко командироватлан Национальност шотын

шотынто калык комиссарынат деч йодеш.

Партий ЦК-н оргбюроже 1920 ий 10 сентябрьыште Центральный Комитет пелен марий бюром почмо нерген йодышым огыч. Партий Татар обком веленсе марий секций ЦК пелен вич еган бюром—В. А. Мухомовым, С. А. Чернышовым, А. К. Эшкениным, Тихомировым, Н. Ф. Бутениным—вентидемдан йодын. Но пурталышт йоршын веча лийын: «Утвердить в этом составе бюро агитации и пропаганды на языке мари при областном комитете Татарской республики».

Тыге шотын Марий центральный бюро, Москвакше огыл, а Озангыште. Подымыт лектын, лектын—весе. Тиде тўрсырам тўрлеш маным, 26 сентябрьыште агитаций ден пропаганда шотынто Марий центральный бюро лўмын С. А. Чернышовым докладыжым коланытын. Тушто Марий центральный бюро Татар обком велен огыл, а РКП(б) ЦК велен вентидемдане нерген ойлаштын. Очыны, тудын дене варажак Оргбюро велешен. 23 октябрьыште Чернышов Озангыне коммунистический секций лўмын телеграммын колтен: «Немедленно выехать Эшкенину Москву печатать брошюры Октябрьскому торжеству Татрком Областком».

Марий центральный бюром официальной заседанийко 1-ше номеран протокол дене 1920 ий 11 ноябрьыште эртен. Тушто А. К. Эшкениным, Татар обком веленсе бюром сичышо секретарыным,—Москвакше, а Чернышовым Москва гыч Краснококшайский областной партийный конференцийым эртараж да партий обкомын иштеш командироватлыме нерген ойлаштын. Тыгодыжак марий шрифтым палмо нерген мут лектын.

Марий автономный областын почмо нерген Декрет леккен. Центральный марий отдел дене варажак А. К. Эшкенин Национальност шотынто калык комиссарынын докладной запискын колта, велешке шым печатный запискам, 784 муд шрифтан типографылан могай-могай пашам шунтышанынмы рашендыше сметын иштешен. Марий областын рўдб олаштыже—Краснококшайскийыште—типографийым почаш йодын.

Андрей Карпович тудым дене тылашеш огыл, марийын рўдб издательствыжым пашанын смендан но кўлым нерген Троцкийын вуйлатыше комиссийын 1921 ий 23 апрельыште лўмын сержыным колтен да тылаш еда вич брошюрым лўптеш сичыше кагазын ойырам йодын. «Эн огычак,—возен Эшкенин,—марий агитатор ден совет пашаен-алаклян яндылыше сборникым, а вара ял олаштык нерген брошюра ден листовка-влакым да молынат лўпташ кўлеш».

Партийын X съездше деч вара марий калык коклаште партийный паша лтырлан кагытын. РКП(б) ЦК веленсе бюро да тудын вуйлатыныжко А. К. Эшкенин верланте печатным смендан колтан шот тыршат, но вий ситен огыл, сандене жк жапылан «Йошкар виче» газет лўкыным чарыныт да утдераныше листовкын печатлаш тўнгалыныт. Чарлаште парткомып почаш, марий комсомол-влакын икым-

ше всероссийский конференцияштын артаран кўлаш берген тутым луктыныт. Москванте саяхатлаш «Жизнь национальностей» газеташте марий калык илпшым кундаврак очыктан тўнгалыныт. Марий отдел-влакым пашант берген увер центральный бюрон темлымыз почеш берла гыч пураш шоген.

А. К. Эшкнинн Чарлаште 1921 ий кенеским марий коммунист-влакым 2-шо всероссийский конференцияштын артаран шуко найым пура. Тиде конференцияштын партий Центральный Комитетын темлымыз почеш шогымо. Тунам ятыр сенций пашан мыштен, тушто калашпашац йодым (тези)-влакым А. К. Эшкнин, В. А. Мухин, А. Ф. Эшкнинн илдыленит. Марий калык келлаште агитационно-пропагандистский паша берген центральный бюрон отчетыштыжо Андрей Карпович печатым кыялден кылаш берген рашемден: уло марий калыкым газетым Чарлаште нече еда лукташ тўнгалаш (йод уке гыч, Озанг олаште), тудым шке корреспондентше-влак лийташ улыт. Эрвел марий-влакым газетым Пурб олаште арыш кум-ным гана луктым шогыман. Моло бере листовка-влак дене сарлаш жыш. Яллаште шукарак ег лудым кертше маным, газет интриним мытан кўлаш.

2-шо всероссийский конференцияштын партий ЦК пелонсе марий сенцийым ответственный секретарьжылан ушн А. К. Эшкнинным сайлам.

Озанг гыч Москвашко кусымымо, Андрей Карпович берла дене кылым лаштарап ошыл. «Жизнь национальностей» газет деч посна мошо редакцийшыкыт возаш тўнгалым. «Поискор нечымат» монден ошыл (газет Озангыште шочым, а 1921 ий гыч Чарлаште лектым).

1922 ий апрельыште Озангыште «У влыв» журнал саяхатлаш тўнгалым, тудым редакторжылан первый номер гычак А. К. Эшкнинн мыштен. Очыл статьяште тудо возен: «Марий агитатор, культура пашанг-влакым ин йоратымо журналышт лийже, да нунын йодымаштылаш ваймутым пура шогышана. Тунамаште веле шемерын волгыдо илшышке. Лудым, йолташдам тушкытыза. Туненше онын ишкымынже шкеланже веле ошыл, калыкланат йорышыт».

«У влывым» шужен ий деч вара лукташ тўнгалмо (ты жавлаш Озанг гыч «Поискор нече» гыжтым Марий автономный областын рўдб олашкызке кусареныт), сандене тудо уло марий калыкым журналже лийыт. Тиде издакий калыкым тынэтле мутан канаш дене тунамсе йодб пагытым сонен лекташ ўнгын, мланде пашан у семын мытант иресаньке-влакым тушкытен. Калык йодым шуктон шогыман, илшышым тўрбб могор гычат очыктыман у журналым дўмнерным нёлтен. Тудым калык куачен лудым. Корреспондентшат тўрбб кундемаште лийым. 1923 ий гыч «У влыв» журнал Москванте саяхатлаш, да тыште тудо 1927 ий марте лектын шоген. Ту-

дым традицияшым кылашшо ийла марта «Марий ял» газет шоген.

Журналым нб возен шоген, нуным дўмыштым «У влывыште» ин гана веле ошыл очыктымо. Теме 1922 ийысе 2-шо номераште В. Савин (Мухиним), С. Чавыйым, А. Эшкниним, Г. Голубкиним, А. Кедровым, В. Королевым да мольнат фамилияшын улыт. Андрей Эшкнинным псевдонимже кылаш гыч журналыште Корамас дўм ваплагатен. Кусарымынат лектеден. Могой темылаш возымыным вуймут-влак шке ойлат: «Генуи олаш погынымо конференцияш берген», «Сандалым могой?», «Тылаже кондасе увер», «Марий калык ошеш тўлаб», «Йлысе коммунист-шамычлаш, мом мытен, кузе калыкым тушкытыман», «Пыл помышымо нече», «Мланде», «Марий калык кондасе коммунист партий шараымо берген». Инамыже 1922 ийыште лекше номераште гына. Тунамат, тылеч вара Эшкнинн ятыр статьяш марий печат историйлаш нбленден, марла кынам луктым шогымо берген калыкылан. Икманаш, тунамат газет деч журнал страницыла гоч историк семын ишкышым очыктын. Тидымат снарап уло ошыл: Совет республикысе калык-влакым илшыштышым очыктын инным, 1921 ий муташте Национальность шольыште калык комитетарыт посна сборникым лукташ илдылаштыт. Тудо Совет-влакым IX съездышт деч очыч лекташ улынш. Москвесе Марий представительствот кўлаш интервалым илдылен да Паркомпацын информационный отделышымыже колтен. Тушто марий калыкым историйже берген А. К. Эшкнинным очеркше, Марий областын могой улмымо, тудым экономикыже да культурыш берген очерк-алак улыт. Чыла материал иканаште лектын шуын ошыл, но нушо варапак посна сборниклаш пурталтыныт. Теме Октябрын 5-ше идальыше дўмеш лукмо «Пять лет власти Советов» кыташте марий калыкым автономийжылан икмынар страницым ойырымо.

1923 ийыште «Жизнь национальностей» журналым (очыкшо газет олмен) инч кытаже лектым. Икманше вынукеш «Марий автономный область» куймутан кугу статья печатлаштын. Тудым авторшо—Аннай Пайблаот. Тиде Эшкнинным вес псевдонимже. Тылеч посна молат лийым: Эшкынан, Эшкыным, Ышкенин. Гуш журналыште Пайблаот маным возымо, чышыже дене, очыш, Пайблаот лийташ. Калымыно ийлаште лекше облыманаштымыже Андрей Эшкнинн ишкышым эше Тойдырек манай семын очыктын. Аннай дўм дене «У влыв» журналыште «Урлык» облыманшыжым саяхытен.

Андрей Карповичым историк манаш теже мо эше полша; Марий автономный областын вазышыне, думшыно, латышышыне идальышылаш лукмо сборниклаште тудым «Марий кондасе коммунистический движений» (1926), «Марий калык петрой гыч страница-алак» (В. Мухин дечо шырла возеныт) да «Маснан печат» (1936) статьяже-влак лектыныт.